

Bifolium

Nieuws over handschriften en oude drukken
ISSN: 0920-9360

Redactie: p/a Vakgroep Mediaevistiek, Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 56, 9712 SJ Groningen NL

9

APRIL 1987

Ter Inleiding

Dit jaar zijn er in diverse steden tentoonstellingen over gebeden- en getijdenboeken alsook over andere handschriften met devote inhoud. Op elk der plaatsen worden specifieke aantrekkelijkheden geboden. In Leeuwarden gaat het om vrijwel onbekende handschriften, in Keulen betreft het particuliere collecties en te Bonn wordt een overzicht gegeven van een zeer belangrijke verzameling met daarbij een catalogus van de hand van de specialist bij uitstek op het terrein, Gerard Achten. Buitendien zal er het najaar een congres over Windesheim gehouden worden.

Een ander thema dat opvalt is de Vlaamse boekverluchting uit de Bourgondische tijd. Te Brussel en Wenen worden - al dan niet in het kader van de Europalia - Oostenrijk - diverse grote exposities gehouden.

Bij dit nummer verschijnt ook het eerste resultaat van de inventarisatie van onderzoek op het terrein van de handschriftenkunde. Let wel: het is een aanzet, want van diverse onderzoekers kwam tot dusver geen (tijdige) reactie binnen. Uiteraard zullen geregeld aanvullingen en bijstellingen worden gepubliceerd. Wie informatie heeft wordt verzocht deze te zenden aan het adres van de redactie.

TENTOONSTELLINGEN

AMSTERDAM Rijksmuseum-Rijksprentenkabinet: *Aarwinsten prenten en tekeningen*. 21 maart - 21 juni 1987. Geen catalogus.

BONN - BAD GODESBERG ("Regierungsviertel") Wissenschaftszentrum, Ahrstrasse 45: *Das christliche Gebetbuch im Mittelalter*. 8 oktober - 8 november 1987. De ontwikkeling van het christelijke gebedenboek van de Karolingische tijd tot het midden van de 16de eeuw, aan de hand van handschriften in het bezit van de Stiftung Preussischer Kulturbesitz te Berlijn. Practisch alle getijdenboeken uit de SBPK worden getoond, waarbij het gebedenboek van Maria van Gelre (i.v.m. restauratie thans losbladig) zelfs met 15 miniaturen. De catalogus van dr G. Achten is géén herdruk van die te Berlijn (1980) maar wordt geheel herschreven.

BRUSSEL Koninklijke Bibliotheek Albert I: *Handschriften met miniaturen van de 15de eeuw*. 16 mei - 4 juli 1987. Bescheiden expositie met dito catalogus n.a.v. de verschijning van de heruitgave van deel 2 van GASPARYNA, *Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque royale de Belgique*. In 1985 (bij de herdruk van deel 1) werd vooral aandacht geschonken aan hss. in het latijn en met liturgische en religieuze inhoud. Ditmaal betreft het voornamelijk literaire werken in de volkstaal.

BRUSSEL Koninklijke bibliotheek Albert I: *Europalia Oostenrijk*. Vanaf eind september 1987 diverse tentoonstellingen. Nadere gegevens in Bifolium 10.

's-GRAVENHAGE Rijksmuseum Meermannano Westreenianum: *Aratea, de Karolingische sterrenhemel in beeld*. 15 mei - 27 juni 1987. Brochure met illustraties.

Bij gelegenheid van verschijnen van facsimile met commentaar van P.F.J. Obbema worden alle miniaturen van dit beroemde handschrift (UB Leiden, Voss.Lat.Q 79) getoond. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan de met kopergravures geïllustreerde uitgave van Aratus, bezorgd door Hugo de Groot in 1600 en moderne technieken van facsimilering. -- Nadien naar Keulen.

GRONINGEN Universiteitsbibliotheek: *De wereld aan boeken*. 21 mei - 31 augustus 1987. Catalogus. Overzicht van handschriften en drukken uit diverse vakgebieden, getoond b.g.v. de officiële opening van de UB.

Getijdenboek, toegeschreven aan de Agnietenberg. Leeuwarden, PB, 689 Hs. Te zien aldaar.

KEULEN Schnütgen Museum: *Andachtsbücher des Mittelalters aus Privatbesitz*. 6 mei - 9 augustus 1987. Catalogus. Ongeveer 70 handschriften met devote inhoud, geschreven in 12de - 16de eeuw.

KEULEN Schnütgen Museum: *Aratea*. Vanaf 14 augustus 1987. -- zie 's-Gravenhage.

LEEWARDEN Provinciale Bibliotheek: *Gebeden- en getijdenboeken en andere devote handschriften uit de PB van Friesland*. 24 april - 31 juli 1987. Met geïll. catalogus, waarin geschiedenis verzamelaars, inleiding over teksten e.d.

LEIDEN Rijksmuseum van Oudheden: *Goed gezien, duizend jaar wetenschap in handschrift en boek*. 30 oktober 1987 - ca 15 januari 1988. Met catalogus. N.a.v. 400 jr UB.

REGENSBURG Städtische Galerie: *Regensburger Buchmalerei*. 16 mei - 9 augustus 1987. Grote overzichtstentoonstelling vanaf de Karolingische tijd tot het einde der 15de eeuw. Met catalogus (red. F. Mutherich). Daarbij nog twee begeleidende tentoonstellingen over de middel-eeuwse stad Regensburg en over diverse kloosters.

ROTTERDAM Maritiem Museum 'Prins Hendrik': *De wereld volgens Blaeu, pronkstukken 17e eeuwse cartografie*. Tot 23 mei 1987.

WENEN Österreichische Nationalbibliothek, Prunksaal: *Flämische Buchmalerei, Handschriftenschatze aus dem Burgunderreich*. Vanaf 20 mei 1987. Catalogus Dagmar Thoss en Eva Irblich (verschijnt in het najaar wellicht ook in Nederlands en Frans, i.v.m. Europalia - zie Brussel).

ZUTPHEN Stedelijk Museum: *Boekbanden en boekbinden*. 9 mei - 14 juni 1987. Naast een historisch overzicht van de boekband en boekbindtechnieken worden moderne boekbanden van het Vlaamse Handboekbindersgilde getoond. -- zie ook bij Varia.

Restant van het klooster Windesheim

CONFÉRENTIES

MADRID, 29 september - 1 oktober 1987 Achtste colloquium van het internationale comité voor Latijnse paleografie.

MARBURG, 20-22 september 1987 'Perkament'. Colloquium over de stand van onderzoek naar geschiedenis, analyse en restauratie. Nadere gegevens: Prof. Dr. P. Rück, Philipps-Universität Marburg, Fachbereich Geschichtswissenschaften, Wilhelm-Röpke-Strasse 6 C, D-3550 Marburg.

NIJMEGEN, 15-17 september 1987 International data bases for medieval manuscripts. Dit congres wordt georganiseerd door de Katholieke Universiteit Nijmegen in samenwerking met het IRHT in Parijs en het CIBAL in Sofia. Informatie te verkrijgen bij Prof.dr W.R. Veder, Vakgroep Slavistiek KUN, Postbus 9103, NL-6500 HD NIJMEGEN.

PARIJS, 23-25 september 1987. La naissance du texte: archives européennes et production intellectuelle. Colloque international du CNRS. Inlichtingen in Gazette du Livre Médiéval 9, p. 35.

PARIJS. 24-26 september 1987. Le vocabulaire du livre et de l'écriture. Colloquium georganiseerd door CIVICIMA en IRHT.

WINDESHEIM/ZWOLLE 15-17 oktober 1987. Congres naar aanleiding van de stichting van het klooster Windesheim (bij Zwolle) 600 jaar geleden, getiteld:

'De doorwerking van de Moderne Devotie; Windesheim 1387-1987'. Informatie te verkrijgen bij Mw dr P. Bange, Erasmusplein 1, Nijmegen, tel. 080-515516 of bij de heer F. Wiertz, tel. 038-989111.

RECENTE - AANGEKONDIGDE

LITERATUUR

AMMERING, E. *Bucheinbände*. - Die bibliophilen Taschenbücher 475 - Dortmund, 1985. 247 pp. gefill., grotendeels in kleur. ISBN 3-88379-475-9. Bespreking van 100 pastiche-banden uit diverse tijden en streken. Bevat korte historische inleiding en een hoofdstukje 'Techniken der Bucheinbandverzierung'.

BIBLIOTHECA di scrittura e civiltà. Vol. 1: P. Scipino Martini, Roma e l'area grafica romanesca (sec. X-XII). Torino, 1986.

BRUNS, A. *Die Kunst Pergament zu machen*. Nach dem Text von Joseph Jerom François de la Lande Übersetzt und kommentiert von Johann Heinrich Gottlob von Justi 1763. Hrsg. von Alfred Bruns. - Nachdrucke zur westfälischen Archivpflege 4 - Münster, 1985. Herdruk van de tekst uit 1763 met inleiding. 74 pp. + 2 platen. Voor DM 5 te koop bij het Westfälisches Archivamt, Warendorfer Strasse 24, D-4400 Münster.

CARR, A. *Byzantine Illumination, 1150-1250*. Chicago University Press, 1987, ISBN 0 226 688631.

CAVANAUGH, S. *Books privately owned in England, 1300-1450*. London, Boydell & Brewer, ca 96 pp. 22,95 Pounds. (Manuscript Studies IV). Verschijnt najaar 1987. Gebaseerd op 8000 testamenten, geeft overzicht van de diverse achtergronden van de eigenaars, van de waarde en prijzen van boeken.

CODICES illuminati medii aevi. Colour microfiche editions. Codex 2624 van de Oostenrijkse Nationale Bibliotheek is het eerste handschrift dat in deze serie is opgenomen. Zie onder: Publius Ovidius Naso.

CROSBY, B. *A Catalogue of Durham cathedral music manuscripts*. 1986. ca Dfl. 240,-- (Geen andere gegevens).

DUPUIGRENET-DESROUSILLES, F. *Trésors de la Bibliothèque nationale*. Paris, Nathan, 1986, 216 pp. ill. FFr. 295.

DUTSCHKE, C.W., R.H. Rouse, M. Ferrari *Medieval and Renaissance manuscripts in California libraries*. Vol. 1: *The Claremont libraries*. Los Angeles, University of California Press. (Centre for Medieval and Renaissance Studies).

EGGENBERGER, C. *Psalterium aureum Sancti Galli*. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Psalterillustration. 1986. DM 98.

FALKENBERG, B. *Die Bilder der Münchener Tristan-Handschrift*, Frankfurt, Peter Lang, 1986. Europäische Hochschulschriften, Reihe 28, Kunstgeschichte, Bd. 67. ISBN 3 8204 9710 2 SFr. 57.

FISCHER, B. *Beiträge zur Geschichte des lateinischen Bibeltextes*. Freiburg, Herder, 1986. 456 pp. (Vetus Latina. Aus der Geschichte der lateinischen Bibel, 12).

FOOT, M. *Pictorial Book bindings*. Publications of the British Museum, London, 1987. 80 pp. 4,95 Pounds.

FROM Script to Book. A Symposium. Proceedings of the seventh international Symposium organized by the Centre for the Study of vernacular Literature in the Middle Ages held at Odense University on 15-16 november 1982. Edited by H. Bekker-Nielsen et al. Odense University Press, 1986, 172 pp. ill. ISBN 87 7492 568 7.

GEBEDEN- en Getijdenboeken en andere devote handschriften in de Provinciale Bibliotheek van Fries-

*De verovering van Jeruzalem.
Het Gronings-Zutphense Maerlanthandschrift.
Groningen, UB, Hs. 405. Te zien aldaar.*

land. Teksten: Jos.M.M.Hermans, Klaas van der Hoek & Lydia S. Wierda. Leeuwarden 1987, 40 pp. gefll, omslag in kleur. ISBN 90-9001675-9. Dfl. 7,50 (por-to inbegrepen).

HARRIS, Roy. *The Origin of Writing*. Duckworth, 1986. ISBN 0 7156 2074 6. 13 Pounds.

HEESAKKERS, C.L. & K. THOMASSEN. *Voorlopige lijst van Alba Amicorum uit de Nederlanden vóór 1800*. 's-Gravenhage 1986. 115 pp. + addenda. Alfabetisch op naam van oorspronkelijke eigenaar.

HENDERSON, G. *From Durrow to Kells. The insular Gospel Books 650-800*. London, Thames & Hudson, zomer 1987, 224 p., 261 ill., 2 kaarten. ISBN 0 500 234744. Ca 38.00 Pounds.

HILBERT, G.S. *Sammlungsgut in Sicherheit: Teil 2: Lichtschutz, Klimatisierung*. Berlin, Mann Verlag, Voorjaar 1987, 240 pp., 78 ill. (Berliner Schriften zur Museumkunde; 6) ISBN 3 7861 1452 8. Ca DM 38.

IRBLICH, E. *Seminar on Restoration, Conservation and Repography of Manuscripts and rare Books*. Vienna (Austrian National Library) and Graz (University Library) 17-19 september 1984. Heidelberg, 1985 (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche. Bulletin 24), IX, 68 pp., DM 60.

LACKNER, F. *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich, Bd. VIII: Datierete Handschriften in niederösterreichischen Archiven und Bibliotheken bis zum Jahre 1600*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. (Sonderreihe der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters).

McLACHLAN, E.P. *The Scriptorium of Bury St. Edmunds in the 12th. century*. New York/London, Garland, 1985. 515 pp., ISBN 0 8240 5982 0. Dfl. 162,--

MACHS na, FAC - SIMILE: *Berner Gemeinschaftsausstellung zu Buchkunst und Facsimiliertechnik*. Texts Chr. von Steiger, W. Merkli, H. Herkommer. Bern, Stadt- und Universitätsbibliothek, 1986, 72 pp., ill. (deels in kleur). DM 38.

MANUSCRIPTS from the Middle Ages: an Exhibition held in the Drummond Room, Edinburgh University Library, Edinburgh, University Library, 1986.

MANUSCRIPTS sacred and secular from the Collections of the Endowment for biblical Research and Boston University. (Exhibition). Ed. by J. Oliver, Boston. Boston University, 1985. XIV, 96 pp., ill.

MISCELLANEA Neerlandica. Opstellen voor Dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Onder redactie van E. Cockx-Indestege en F. Hendrickx. 3 delen, ca 1500 pp., Peeters, Leuven. Intekenprijs Bfr. 3.900 + verzendkosten.

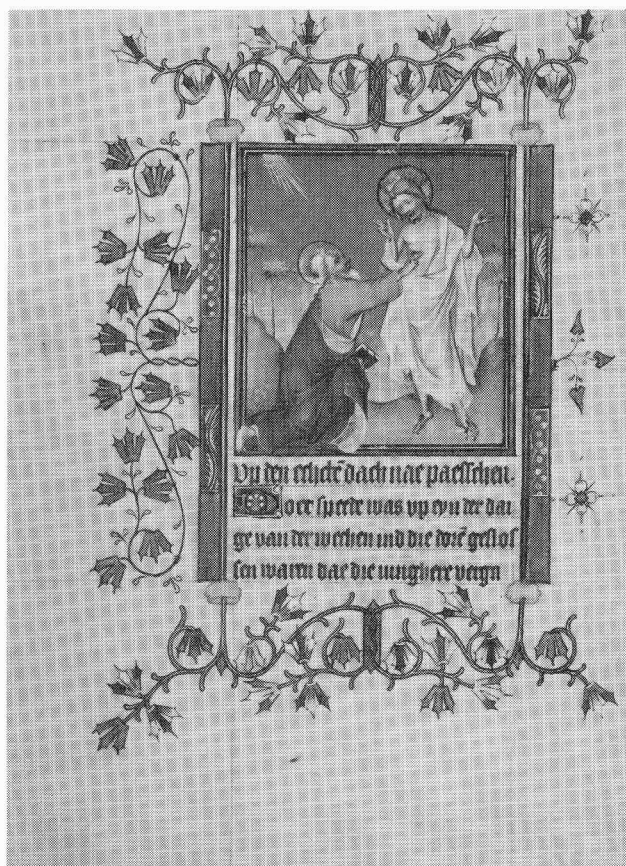
Die MITTELALTERLICHEN Schneeberger Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek Dresden. Bestandverzeichnis aus dem Zentralinventar mittelalterlicher Handschriften, bearbeitet von R. Schipke, Berlin (DDR), Deutsche Staatsbibliothek, 1985. VII, 104 pp. (Deutsche Staatsbibliothek. Handschrifteninventare, 8). DM 24.50.

NEUHAUSER, W. *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck. Bd. 1: codices 1-100*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. (Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, Reihe II).

ONTSLUITING van middeleeuwse handschriften in de Nederlanden. Verslag van studiedagen gehouden te Nijmegen, 30-31 maart 1984. Ed.: A.J. Geurts, Nijmegen, Alfa, 1987. 253 pp., ill. ISBN 90 70407 28 0.

PEN, Brush and Folio: the Art of the Medieval Book. (Exhibition) Ithaca, Cornell University, H.F. Johnson Museum of Art, 1986. IV, 32 pp., ill.

PROBLEME der Bearbeitung mittelalterlicher Handschriften. Herausgestellt von H. Härtel, W. Milde, J. Pirozynski und M. Zwiercan. Wiesbaden, Harrasowitz, 1986. 336 pp., pl. (Wolfenbütteler Forschungen, 30).

*De ongelovige Thomas.
Gebedenboek van Maria van Gelre.
Berlijn, SBPK, Ms. germ.qu. 42. Te zien in Bonn.*

PUBLIUS Ovidius Naso. *Heroides* traduites en vers français par Octavien de Saint Gelais, 141 ff. (ms. ONB 2624). With frontispiece and 21 full page miniatures. School of Rouen, begin of the 16th. century (after 1496). Colour microfiche edition. Met introductie en codicologische beschrijving (in het Duits) door Dagmar Thoss. München, 1986. Ca 25 pp., 60-frame microfiches in kleur, gebonden. ISBN 3 89219 001 1. DM 520.

RARE Books and Manuscripts Librarianship. Chicago, Association of College and Research Libraries, Vol. I, 1, 1986. ISBN 0884 450 X. \$ 25.

REGENSBURGER Buchmalerei. Katalog zur Ausstellung veranstaltet von der Bayerische Staatsbibliothek München und den Museen der Stadt Regensburg. Redaktion Florentine Mutherich. Prestel Verlag, München, ca 440 pp., ca 180 ill. ISBN 3 7913 0802 5. Tot 1-10-1987: DM 78.

ROTTENSTEN, B., E. Waaben. *Danske Vandmaerker & Papiermøller 1570-1695*. Bind 1: Vandmaerker. København, Konservatorskolen Det Kongelige Danske Kunstakademi, 1986. 201 pp. 288 Watermerken.

ROUSE, R.H., M. Ferrari *Medieval and Renaissance Manuscripts at the University of California*, Los Angeles. Los Angeles, University of California Press (UCLA publications, Catalogues and bibliographies).

SONNENBURG, L. *Königliche Bücher. Bucheinbände des Hauses Hohenzollern*. Ausstellung 16.5-26.7, 1986. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. Wiesbaden, Reichert, 1986. (Ausstellungskataloge SBPK, 28) ISBN 3 88226 285 0. DM 60.

SUCKALE-Redlesen, G. *Der Buchschmuck zum Psalmenkommentar des Petrus Lombardus in Bamberg*. Bamberg, Staatsbibliothek, Msc. Bibl. 59. Wiesbaden, Reichert, 1986. 71 pp. ill. ISBN 3 88226 273 7. DM 160.

TECHNIQUES applicables à la révélation des écritures effacées. Colloque Paris, 4-5 mai, 1981. Ed. C.N.R.S., (Colloques internationaux du CNRS, 6) (nog te verschijnen).

Das TUDOR Stundenbuch oder Gebetbuch Jacobs IV. von Schottland (Codex Vindobonensis 1897). Facsimile uitgave met wetenschappelijk commentaar door Franz Unterkircher. Het handschrift is tussen 1503 en 1513 vermoedelijk voor het huwelijk van Koning Jacob IV van Schotland met Margarete Tudor gemaakt en in Gent-Brugge stijl gedecoreerd. Verschijnt naar aanleiding van het 400ste sterfjaar van Maria Stuart in 1987. Inschrijvingsprijs tot eind 1987 DM 2.965.

UNTERKIRCHER, F. *Tiere, Glaube, Aberglaube*. Die schönsten Miniaturen aus dem Bestiarium (Bodleian Library, Oxford, ms. Ashmole 1511), Graz, 1986. 112 pp, kl. en zw. ill. DM 74.

WATSON, A. *Medieval Libraries of Great Britain: supplement*. Woodbridge, Boydell & Brewer, Autumn 1987. 196 pp. (Royal Historical Society Guides and Handbooks; 15) ISBN 0 86193 113 0. Ca 15 Pounds.

WEISS, Wisso *Historische Wasserzeichen*. München, K.G. Saur, 1986. ISBN 3 598 07228 7. DM 33.

De WERELD volgens Blaeu. Blaeu's wereldkaart op groot formaat uit 1646. Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam, 1986. 63 pp., 109 ills. Dfl. 12,95. Eenvoudig boekje verschenen naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling.

ZEITSCHRIFT für Kunsttechnologie und Konservierung. Jahrgang 1/1987. Heft 1. Nieuw tijdschrift over problematiek van technologie en conservatie op alle gebieden van kunst en kunstgeschiedenis. Voor restauratoren, conservatoren, kunsthistorici etc. Verschijnt vanaf april 1987. Eerst halfjaarlijks, na 1989 vier keer per jaar. Per aflevering ca 200 pp., met ill. ISSN 0931 7198. Per aflevering DM 45, bij abbonering DM 40.

Aratus, sterrebeelden.

Leiden, UB, Hs. Voss.Lat.Q. 79. Te zien in Den Haag.

V A R I A

Op 1 mei 1987 aanvaardt Prof.dr P.F.J. Obbema het ambt van buitengewoon hoogleraar in de Hulpwetenschappen der Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen met het uitspreken van de rede 'Grenzen verleggen, Nijmeegs onderzoek naar de handschriften van de Moderne Devotie'.

In het kader van de tentoonstelling te Zutphen (zie onder tentoonstellingen) is er op tweede Pinksterdag (8 juni 1987) een demonstratie van het vergulden met bladgoud door leden van het Vlaamse Handboekbindersgilde. Plaats: Stedelijk Museum, tijd: 14.00-17.00 uur.

BIFOLIUM is een informatieblad over activiteiten rond handschriften en oude drukken. Het bevat zoveel mogelijk gegevens over tentoonstellingen, catalogi, conferenties, workshops, bijeenkomsten van codicologen en bibliografen. Bij beschikbare ruimte kan een kort verzoek om informatie worden opgenomen.

Bifolium verschijnt twee maal per jaar, in april en oktober.

Een abonnement kost voorlopig acht gulden per vier nummers. Na opgave van naam en adres bij de redactie ontvangt men een accept-girokaart.

Redactie: Jos.M.M. Hermans (050-636114), G.C. Huisman (050-635064) en W.C.M. Wüstefeld (030-313835).